

5. Юрій І. А. Градоначальництво як інститут державної влади на Півдні Російської імперії (1803-1917) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / І. А. Юрій. – Одеса, 2007. – 19 с.

6. Полное собрание законов Российской империи. С 1649 года. Т. XXVII. 1802 – 1803. – СПб, 1830. – 1122 с.

7. Полное собрание законов Российской империи с 1649 г. Т. XXVIII. 1804 – 1805. – СПб, 1830. – 1328 с.

8. Полное собрание законов Российской империи. С 1649 г. Т. XXIX. 1806 – 1807. – СПб., 1830. – 1372 с.

9. Полное собрание законов Российской империи с 1649 г. Т. XXX. 1808 – 1809. – СПб, 1830. – 1404 с.

10. Полное собрание законов Российской империи. С 1649 г. Т. XXXI. 1810 – 1811. – СПб, 1830. – 944 с.

11. Полное собрание законов Российской империи. С 1649 г. Т. XXXII. 1812 – 1815. – СПб, 1830. – 1107 с.

12. Полное собрание законов Российской империи. С 1649 г. Т. XXXIV. 1817. – СПб, 1830. – 958 с.

13. Полное собрание законов Российской империи. С 1649 г. Т. XXXVII. 1820 – 1821. – СПб., 1830. – 983 с.

14. Полное собрание законов Российской империи. С 1649 г. Т. XXXIX. 1824 г. – СПб., 1830. – 670 с.

15. Полное собрание законов Российской империи. Собрание третье. Т. VII. 1887. – СПб., 1889. – 533 с.

16. Полное собрание законов Российской империи. Собрание третье. Т. XXXII. 1912 г. Отделение 2. – Петроград, 1915. – 775 с.

17. Полное собрание законов Российской империи. Собрание третье. Т. VIII. 1888. – СПб., 1890. – 641 с.

18. Полное собрание законов Российской империи. Собрание третье. Т. XI. 1891. – СПб., 1894. – 685 с.

19. Полное собрание законов Российской империи. Собрание третье. Т. XIII. 1893 г. – СПб., 1897. – 708 с.

УДК 340.5

ПРОБЛЕМИ ПОРІВНЯЛЬНОЇ ІСТОРІЇ ПРАВА У НАУКОВІЙ ТВОРЧОСТІ Я. ПАДОХА

Кудін С.В.,
к.ю.н., доцент

Академія праці, соціальних відносин і туризму

У статті аналізується зміст і спрямованість порівняльно-історичних правових досліджень, які проводив Я. Падох. Доведено, що порівняльно-історичний метод був провідним у творчості вченого. Обґрунтовано, що порівняльно-історичні правові дослідження науковця були спрямовані на доведення самобутності розвитку українського права в X – XVIII ст.

Ключові слова: наукова творчість Я. Падоха, порівняльна історія права, порівняльний підхід, порівняльно-історичний метод, самобутність українського права, період Київської Русі, литовсько-руський період, період Гетьманщини.

Кудин С.В. / ПРОБЛЕМЫ СРАВНИТЕЛЬНОЙ ИСТОРИИ ПРАВА В НАУЧНОМ ТВОРЧЕСТВЕ Я. ПАДОХА / Академия труда, социальных отношений и туризма, Украина

В статье анализируется содержание и направленность сравнительно-исторических правовых исследований, которые проводил Я. Падох. Доказано, что сравнительно-исторический метод был ведущим в творчестве учёного. Обосновано, что сравнительно-исторические правовые исследования учёного были направлены на доказательство самобытности развития украинского права в X – XVIII в.

Ключевые слова: научное творчество Я. Падоха, сравнительная история права, сравнительный подход, сравнительно-исторический метод, самобытность украинского права, период Киевской Руси, литовско-русский период, период Гетманщины.

Kudin S.V. / THE PROBLEMS OF THE COMPARATIVE HISTORY OF LAW IN I. PADOKH'S SCIENTIFIC WORK / Academy of Labour, Social Relations and Tourism, Ukraine

This article analyzes the content and direction of comparative-historical legal research, conducted by I. Padokh. It is established that I. Padokh in his studies combined elements of both the concept of sociology and the historical school of law. It is proved that the scientist's leading methodological approach was a comparative one; he used diachronic and synchronous types of comparative-historical method. It is grounded that the scientist's comparative-historical legal researches were focused on proving the identity of Ukrainian criminal and procedural law, the judiciary, and the advocacy in the X – XVIII centuries. We found that the diachronic type was applied by the scientists to prove the genetic development of institutions and norms of Ukrainian law during the period of Kievan Rus', Lithuanian-Ruthenian period and during the Hetmanate, to study the Ukrainian common-law institutions that existed during the Middle Ages. It is established that simultaneous type was applied by I. Padokh to study the evolution of Ukrainian law institutions, to prove the existence of its unique features and characteristics. It is grounded that the scientist made comparison of separate institutions and norms of Ukrainian and German, Polish, Russian and Byzantine law, defined the advantages of national law. It is proved that I. Padokh in the whole reacted negatively to the reception of foreign law in Ukraine, considered foreign influences as a negative factor of the development of Ukrainian criminal, procedural law, the judicial system during the Lithuanian-Ruthenian and the Hetmanate periods. We found that in general he positively appreciated only the effect of the Magdeburg Law, which contributed to the development of elements self-government in Ukrainian cities, own judiciary, autonomy, and establishment of advocacy on Ukrainian lands.

Key words: scientific work by I. Padokh, comparative history of law, comparative approach, comparative-historical method, identity of Ukrainian law, the period of Kievan Rus, Lithuanian-Ruthenian, the Hetmanate period.

Об'єктивні умови розвитку національної правової системи початку XXI ст. актуалізують дослідження вітчизняних державно-правових інститутів, правосвідомості в історичній ретроспективі. Тому однією з основних тенденцій розвитку української юридичної науки на сучасному етапі стає відновлення порівняльно-історичних досліджень права. Застосування порівняльного підходу, порівняльно-історичного методу дозволяє істотно розширити ареал вивчення проблемних питань історії вітчизняного права, інтенсифікувати отримання предметних знань, з'ясувати як закономірності, так і особливості розвитку національних правових інститутів. Значущим видається звернення до компаративізму, його

прояву у правовій сфері у вигляді правового компаративізму, до компаративного дослідження історії права як важливого інструменту пізнання процесу становлення і розвитку національного права. Проте важко уявити сучасні розвідки без звернення уваги на характер порівняльно-історичних розробок вітчизняних вчених у XX ст. У зв'язку із викладеним вище варто оцінити наукову спадщину відомого вітчизняного вченого діаспори, який у 30-х – 80-х рр. XX ст. здійснював порівняльно-історичні дослідження вітчизняного права.

Проблема даної статті полягає у з'ясуванні змісту і спрямованості порівняльно-історичних правових досліджень, які проводив Я. Падох.

Діяльність Я. Падоха була предметом вивчення О. Оглоблина, О. Романіва, Л. Залеської-Окиншевич, І. Усенко, Ю. Касяненко, Т. Бондарук. Але вони висвітлюють в основному біографію вченого, його громадську діяльність; лише у статті С. Блашук міститься аналіз поглядів вченого на давньоруське право.

Метою даної статті є заповнення прогалин у вітчизняній історично-правовій науці стосовно змісту і спрямованості проведених Я. Падохом порівняльно-історичних правових досліджень.

Аналіз змісту праць Я. Падоха свідчить, що основними напрямками його наукової діяльності було дослідження історії українського кримінального та процесуального права, розвитку судової системи в Україні, української адвокатури, цікавився він і проблемами історії права країн Західної Європи. Слід зазначити, що одним із провідних методологічних підходів вченого був порівняльний, він активно застосовував такі види порівняльно-історичного методу, як діахронний та синхронний.

Діахронний вид був головним при доведенні вченим недискретного характеру розвитку українського права. Він наголосив на тому, що хоч у литовсько-руську та гетьманську доби Україна і не була суверенною державою, але в основному вона керувалася власним правом, що сягало періоду Київської держави [1, с. 1033]. У контексті зазначеного особливо варто виділити дослідження Я. Падохом історії українського кримінального права. Вчений не сумнівався в тому, що початки українського карного права слід шукати в доісторичних часах, воно оформлюється за часів Київської держави, а провідними його ідеями він вважав людяність, рівність перед правом, пошану до гідності людини, її честі і свободи, перевагу публічного над приватним елементом [2, с. 29; 3, с. 10-14].

На думку вченого, розвиток карного права у литовсько-руський період мав два етапи: «старовини» (до початку XV ст.) і «новини» (з початком XV ст.). Для першого етапу характерним є тісний зв'язок норм карного права з попереднім періодом: воно спиралось на його здобутки, у правовій практиці використовувались давні збірки. Будучи представником соціологічного напрямку, вчений визнавав, що з XV ст. право змінюється під впливом розвитку політичних, господарських, соціальних, життєвих умов; такої зміни сприяли і західноєвропейські впливи (польський, німецький, римський, канонічний). Проте «...навіть карне право Литовського статуту виявляє надзвичайно сильний зв'язок із добою київською»* [3, с. 28-29].

Застосування порівняльно-історичного методу дало змогу Я. Падоху виокремити позитивні і негативні зміни в карному праві литовсько-руської доби. До перших він відносить більш чітке окреслення давніх і нових родів злочинів, розвиток окремих понять та інститутів карного права (ідеї суб'єктивної провини, відкидається відповідальність третіх осіб, розвиваються поняття умислу, підмови, співучасті, необхідної оборони тощо), а до негативних – пріоритет приватного інтересу. Значним відступом від попередньої доби він вважав і домінування таких ідей, як станова нерівність, залякування як мета покарання, запровадження при визначенні міри покарання системи таліону, обмеження охорони честі шляхетським станом [2, с. 33; 3, с. 28-32].

У розвитку кримінального права Гетьманщини вчений також виділяв два етапи, розмежовуючи їх першою чвертю XVIII ст., хоча для них обох притаманний вплив ідей кримінального права, що сформувався за доби Київської Русі. За словами вченого, дану тезу доводять «...подібні, а інколи й ідентичні ідеї, систематика й роди злочинів та кар, нарешті, термінологія...»* [3, с. 56-57].

Для першого етапу характерним є відхід від ідей станового права литовсько-руської та польської доби і формуван-

ня норм кримінального права на основі звичаєвого права та судової практики, що стало наслідком зміни соціального ладу після революції середини XVII ст. Але із розвитком суспільної диференціації серед населення поступово відроджуються ідеї Литовського статуту та попередньої доби, зміцнюється вплив російського права [3, с. 56-57].

Я. Падох розрізняв позитивні риси кримінального права Гетьманщини та негативні, що гальмували його розвиток. До позитивних рис він зарахував «...поглиблення самого поняття права і справедливості, кращу систематику і влучніше визначення поодиноких злочинів», запровадження принципів загальності (рівність громадян, іноземців, представників усіх соціальних верств суспільства) та демократизму (визнання за міщанами та селянами майже тієї самої, як і для вищих верств населення, правової охорони своїх прав; встановлення подвійних винагород за образу честі жінок з нижчих соціальних прошарків; визнання прав кріпаків; захист державою честі і свободи людини), розвиток теорії суб'єктивної вини, зміцнення публічно-правового елементу [2, с. 40-41; 3, с. 58-64].

Поряд із позитивними рисами Я. Падох виділяв негативні, якими були дуалізм публічно- та приватно-правових принципів (змішаність у понятті злочину приватного та публічного інтересу, присутніми у системі покарань є публічні та приватні кари, кримінальні та таліонні, композиції, цивільні відшкодування як наслідок вчинення злочину), суворість покарань [3, с. 58, 62, 64; 4, с. 41]. Невід'ємною частиною українського карного права доби Гетьманщини вчений вважав право Запорізької Січі, яке було виторгом народу, але мало особливості через військовий характер Січі, географічне і політичне положення, постійну загрозу існуванню Січі [5, с. 118].

Діахронний вид порівняльно-історичного методу застосовувався Я. Падохом і при дослідженні історії судового процесу в Україні. У кількох розвідках він намагався довести генетичний зв'язок між елементами українського судового процесу на різних етапах його розвитку (період Київської Русі, литовсько-руська доба, період Гетьманщини). Він наголошував, що протягом усіх етапів судовий процес зберігав такі риси, як змагальність, рівність та диспозитивність сторін, усність, безпосередність; під час попереднього слідства продовжували існувати такі старовинні інститути, як «звід», «гоніння сліду», «лице» тощо. Попри це судовий процес мав і зовнішні впливи, зокрема західноєвропейські та російські, які позначились, як вважав Я. Падох, на формалізації процесу, появі нових інститутів («скругління», «домашня ревізія», тортури та ін.) [2, с. 7-22; 5, с. 41-81, 106-111; 6, с. 111]. Особливу увагу вчений приділяв вивченню такої риси судового процесу, як його приватно-правовий характер. Він зазначав, що «...нова система козацьких судів ретельно зберігала «права і звичай стародавні», родовід яких, безсумнівно, стверджений аналізом правничих пам'яток, сягає до Руської Правди». На думку вченого, приватно-правовий характер судового процесу Гетьманщини був традиційний і відповідав духові народної правосвідомості, тому російській владі не вдалося замінити змагальний процес на інквізиційний [7, с. 365, 368, 369].

Особливу увагу в контексті розвитку українського судового процесу Я. Падох приділяв звичаєвому праву і судочинству. Вище зазначалось, що Я. Падох розглядав історичний поступ українського права через призму розвитку всіх елементів суспільного життя, що зближувало його із соціологічним напрямом у правознавстві. Разом із тим у його творчості в експліцитній формі простежуються традиції, започатковані історичною школою права: робити акцент на позитивності звичаю, важливості народної правосвідомості, яка детермінує розвиток права, негативного ставлення до рецепції іноземного права. Тому він і зауважував, що звичаєве судівництво в Україні «органічно виросло» в надрах народної правосвідомості, було по-

*Примітка. У статті при прямому цитуванні збережено авторський стиль вченого

збавлене чужих негативних впливів. У зв'язку з тим, що українське звичаєве право було достатньо потужним і його не могло змінити чуже право, звичаєве судівництво у формі копного судочинства проіснувало до кінця XVIII ст. [2, с. 23; 5, с. 85-86]. Як вважав Я. Падох, судівництво, засноване на нормах звичаєвого права, знайшло і своє законодавче закріплення. Так, кодифікатори при створенні «Прав, за якими судиться малоросійський народ» (1743 р.) у частині процесу, найбільше у додатках, звертали увагу на звичаєве право; правові звичаї були важливим джерелом норм процесуального права, вміщених в універсалах Генеральної військової канцелярії [8, с. 228-229].

Аналогічною є позиція Я. Падоха і в питанні генетичної еволюції судової системи України. Так, він вважав, що на відміну від західноукраїнських земель, які підпали під владу Польщі, в українських землях, що входили до складу Великого князівства Литовського, до 1386 р. існували давні судові установи; навіть після реформ кінця XIV ст. упродовж до 1566 р. зберігались елементи староукраїнської судової системи. До них він, у першу чергу, відносив копні суди, які були аналогом вервних судів Київської доби; ці суди продовжували існувати і в добу Гетьманщини [2, с. 4-5, 8; 5, с. 16-17, 20, 33].

Генетичний зв'язок Я. Падох вбачав і в розвитку української адвокатури. Він поділяв його на два етапи: I – до 1840 р., коли адвокатська діяльність регулювалась переважно нормами українського права; II – після 1840 р., коли на українських землях було запроваджене іноземне право. Перший період містить достатутівний період, добу Литовського статуту і період Козацької держави [9, с. 133]. У достатутівний період прообразом адвокатів були родичі та друзі («добрі люди», судові оборонці), які виконували свої функції на добровільних засадах. Я. Падох стверджує, що у XIII – XIV ст. на цьому ґрунті виникає інститут судових заступників («посли», «прокуратори»), який формалізується у II редакції Литовського статуту і дістає істотного розвитку у III редакції. Виникнення професійної адвокатури в Україні вчений відносив до XV – XVI ст., чому сприяли внутрішні (розвиток грошових відносин) та зовнішні (істотні впливи магдебурзького права) причини. Саме при магдебурзьких судах у XV ст. діють вже професійні адвокати, а в інших судах – у XVI ст. [9, с. 133-135]. Але вперше термін «адвокат» зустрічається, на думку Я. Падоха, в «Правах, за якими судиться малоросійський народ», саме у добу Гетьманщини «...адвокатура одержала на лише свою нинішню назву, але також організаційні форми шляхом реєстрації в судах, при яких адвокати діють, та кодекс своїх професійних обов'язків» [9, с. 145].

Синхронний вид порівняльно-історичного методу використовувався Я. Падохом для порівняння норм та інститутів іноземного та вітчизняного права з метою якнайкращого пізнання еволюції українського права, доведення наявності унікальних його рис та ознак. Показовим у цьому сенсі є порівняння кримінально-правових норм Руської Правди та іноземних правових пам'яток. Як зазначає С. Блащук, вчений через аналіз правових пам'яток Русі намагався довести прогресивність її права порівняно з тогочасним західноєвропейським правом, показати вплив українського права на світову юридичну традицію [10, с. 227, 229]. У ряді наукових публікацій він висловив думку про існування таких своєрідних провідних ідей давньоукраїнського карного права, як гуманізм, демократизм, повага до гідності людини, її честі та свободи [3, с. 12-13; 4, с. 197; 11, с. 111, 119].

Гуманний характер системи покарань у кримінальному праві Київської Русі виявлявся, на думку вченого, у відсутності різних форм кровної помсти, яка в середині XI ст. взагалі була скасована, відсутності смертної кари, тілесних покарань, покарань проти честі, тюремного ув'язнення, принципу талону. Гуманізм Я. Падох вбачав і в однаковості покарання вільних і залежних в економіч-

ному відношенні осіб (закупів) у випадку вчинення ними злочинів; існувала навіть деяка охорона прав невільників (заборонялось вбивати холопа, що вчинив посягання на здоров'я або честь вільного, ставилось за обов'язок вбивці холопа чи роби сплатити князеві достатньо великий штраф у розмірі 12 гривень). Як прояв гуманізму вчений розглядав надання чужинцям привілейованого положення на Русі (самоуправа громад, процесуальні полегшення, забезпечення їх майна, право на державну охорону) [2, с. 32; 4, с. 187, 196; 11, с. 115-118; 3, с. 12]. Причина гуманного характеру кар корінилась у гуманній правосвідомості та високій духовності давньоукраїнського суспільства, які розглядалися дослідником в якості іманентних характеристик цього суспільства.

Для підкреслення домінування в кримінальному праві Київської Русі ідеї гуманності вчений звертається до порівняльного аналізу норм польського та німецького права. Він вважає, що у Польщі та Німеччині кровна помста існувала навіть у XV ст., наводить різноманітні кваліфіковані види смертної кари та тілесних покарань, що використовувались у Німеччині та Польщі: колесування, спалення, четвертування, осадження на палю, осліплення, каліцтво членів тіла, позбавлення очей, носа, виривання язика тощо; зазначає, що у Німеччині досить довго «...панував жорстокий дух ранніх віків». Окрім того, у Німеччині існували такі жорстокі інститути, як Wildfangrecht (право поневолення іноземця, який пробуде на території краю 1 рік і 1 день), Heimfallsrecht (право володаря на спадщину після смерті чужинця), Strandrecht (власник берега мав право на майно чужинця після затоплення судна) [3, с. 11; 11, с. 113-114, 116, 118-119].

Демократизм, який, на думку вченого, виявлявся у давньоукраїнському кримінальному праві у вигляді рівності та загальності, був наслідком демократичного за суттю державного і суспільного ладу Київської Русі. Ознаками такого демократизму він називав «відкритість» суспільних верств та князівської служби і, як наслідок, можливість переходу простолюдинів до «лучших людей» [3, с. 12; 11, с. 120]. Для доведення власної думки Я. Падох звертається до конкретних статей Руської Правди. Особливо показовим у цьому відношенні є його аналіз ст. 1, 19, 22, 23 Короткої Правди, 3, 11 Просторової Правди, в яких йдеться про покарання за вбивство простолюдинів та представників соціальної групи «княжих мужів» (штраф – 40 та 80 гривень відповідно). Він вважає, що в цих статтях «...йшлося лише про підвищення державної кари за вбивство княжого урядника, оправдане повагою особою княжої опіки, під якою він перебував, та урядовими функціями, що їх сповняв убитий, як репрезентант княжої (державної) влади»; у цілому норми Руської Правди зберегли рівність перед правом усього населення [11, с. 122]. Натомість, як вважав Я. Падох, у німецькому та польському праві закріплювалась не тільки станова нерівність, але й різна кримінальна відповідальність представників станів. Вчений на конкретних прикладах доводить, що лицарі, шляхтичі користувались у цьому відношенні значними перевагами [11, с. 123].

Демократизм виявлявся і у високому правовому статусі жінки. Науковець доводив, що на відміну від римського та німецького права у Київській Русі права жінки охоронялись державою так само, як і чоловіка. Єдиний виняток, на його погляд, складала ст. 88 Просторової Правди, санкція якої передбачала сплату половину віри (20 гривень) за вбивство чоловіком своєї зрадилової дружини. Але навіть у такому обмеженні вчений вбачав переваги кримінального права Київської Русі, адже, як стверджував Я. Падох, у середньовічному німецькому праві таку дружину дозволялось безкарно вбити. Слід зазначити, що вчений розглядав поважне ставлення до жінки як одну з ознак не лише українського права: на його думку, це було властиве більшості слов'янських народів [11, с. 125-126].

На контрастному порівнянні дослідник намагався довести наявність у давньоукраїнському кримінальному праві такої ідеї, як повага до гідності людини, її честі та свободи. Він зазначив, що у правових джерелах Київської Русі немає вказівок на спеціальних суб'єктів злочину, наявними є норми про загальність покарання за злочини проти честі і свободи, особиста честь і свобода людини мала особливу ціну, їх охорона здійснювалась за демократичними ознаками, захищались, навіть, права закупів, розмір кари збільшувався лише за порушення жіночої честі та іноді княжих урядовців. Окрім того, в системі покарань були відсутні кари, що ганьбили честь людини. Натомість, принизливі для честі людини кари були доволі популярними у Західній Європі та Візантії [3, с. 13; 4, с. 196-197].

Як відомо, рецепція є одним із потужних способів заповнення прогалів у національному праві, його вдосконалення; водночас за її допомогою можна здійснити порівняльний (порівняльно-історичний) аналіз права різних країн. У цілому можна говорити про негативну інтерпретацію Я. Падохом запозичення іноземного права до українського. Так, він зазначив, що в період Київської Русі смертна кара виникла під впливом грецького духовенства, але через невеликий проміжок часу була скасована Володимиром Великим через її невідповідність народній правосвідомості. Ті ж прецеденти, що спочатку мали місце в духовних судах, а згодом – у світських, вчений пояснює впливом візантійського права і монгольських звичаїв [3, с. 12, 24; 11, с. 115]. Він вважав, що демократичний вичевий лад існував у всіх культурних народів ранньої доби, але під впливом різних обставин, провідною з яких була рецепція римського права та німецького муніципального права, почався процес диференціації населення, і це привело до правової класово – станової нерівності громадян; така рецепція на Україні відбулась, на його думку, пізніше, тому рівність мешканців існувала довше [11, с. 127-128].

У литовсько-руський період істотними були впливи польського, німецького, римського та канонічного права. Вчений наголошує на тому, що ці впливи були негативними, оскільки в цю добу право формується за принципом станової нерівності, вводиться при покаранні принцип таліону, покарання стає більш суворим, панівним стає приватно-правовий принцип [3, с. 29-33, 47-48]. У період Гетьманщини помітним, окрім західноєвропейського, стає вплив російського права, який позначився на скасуванні традиційної релігійної толерантності, появі деяких видів покарань (заслання) [3, с. 57, 73, 98]. Негативний вплив російського права був відчутний, на думку вченого, і в кримінальному праві Запорізької Січі. Як зазначав Я. Падох, до суто російських покарань, застосованих на Січі, відносились: закопування живцем у землю, побиття батогами, заслання до Сибіру, таврування, вивання ніздрів, заслання на каторгу [5, с. 119, 121-122].

На думку вченого, негативно рецепція вплинула і на розвиток українського процесуального права. Так, у литовсько-руську добу з'являються зайвий формалізм у судовому процесі, елементи інквізиційного процесу, а у період Гетьманщини процесуальне право зазнало рецепції норм застарілого, вкрай формалістичного російського процесу [2, с. 14, 19; 5, с. 47-49, 67-68, 73-74; 6, с. 109]. Дослідник наголошує на спробах російської влади замінити змагальний процес у Гетьманщині на інквізиційний, ввести «судову тяганину», поєднати суд та адміністрацію [7, с. 366-369].

Позитивно Я. Падох поставився лише до рецепції німецького магдебурзького права (правда, з певними пересторогами). Він вважав, що магдебурзьке право почало застосовуватись у західноукраїнських містах вже у кінці XIII ст., але його поширення він відносить до XV ст., коли відповідні права (повне та обмежене) отримували міста Правобережної, а згодом – і Лівобережної України. На північ і схід (до Московської держави) магдебурзьке право не

розповсюдилось, що, на думку вченого, було свідченням закінчення духовних європейських елементів саме на українських землях [12, с. 10-12]. Він виділяв такі позитивні риси магдебурзького права, як самоврядування, власне судівництво та автономія. Проте в «чистому» вигляді вони ніколи в українських містах не існували. Я. Падох наводив і причини цього: у литовсько-руську добу – це політичний і релігійний гніт Польщі, соціальний становий лад, за доби Гетьманщини – перехід міщанства до козацького стану, відсутність відокремленості суду від адміністрації, які й зумовили слабкість в Україні міщанства [12, с. 40-42]. Позитиви від рецепції норм магдебурзького права Я. Падох вбачає у зв'язку зі становленням в Україні інституту адвокатури. Він зазначає, що «...німецьке право було для мешканців чуже і тим тяжче було його вивчати, що воно було списане чужими мовами, латинською і польською, яких людність не знала. І звідси зродилася потреба фахових юристів, які добре знали б те писане чуже право» [9, с. 134].

У контексті аналізу проведених Я. Падохом порівняльно-історичних досліджень слід звернути увагу і на вивчення ним історії німецького права, починаючи з найдавнішої доби і закінчуючи періодом Середньовіччя. Тобто вчений орієнтувався на «просте» вивчення зарубіжного права, що, на думку деяких науковців, не можна вважати порівняльним правознавством. Натомість, варто погодитись із поглядом О. Тихомирова, який зауважив, що «...вивчення зарубіжного права прямо або опосередковано через об'єктивні фактори чи свідомість дослідника припускає не тільки вихід за межі національного, а й порівняння як мінімум вітчизняного й зарубіжного». Вивчення зарубіжного права, «...яким воно є «само по собі» спрямоване на виявлення одиничного, в якому існують загальне, особливе й різне ... або, іншими словами, «непряме» використання порівняльного методу» [13, с. 279].

Я. Падох яскраво у своїй праці доводив, що німецька нація мала у правовій сфері свої унікальні особливості, проте виявлялись і спільні риси з іншими народами: наприклад, він вказував на певні аналогії в історичній долі розвитку права східних слов'янських народів, зауважував, що розвиток права у німецьких та інших племен на початковому етапі був тотожний. Вчений підкреслював, що німці – одні з представників індоєвропейської сім'ї народів, довгий час у них існувала спільна культура, побут і право (германська доба); лише у франконську добу (V – кінець XI ст.) із розселенням німецьких племен в Європі з'являються відмінності у праві; у період же Середньовіччя (до кінця XV ст.) під впливом різних відцентрових («відосередніх») сил виникають окремі системи національного права, засновані на німецькому правовому партикуляризмі. Така ж доля була, на думку Я. Падоха, і у східних слов'ян: достатньо рано вони розділились на українців, білорусів та росіян. Після ж XV ст. до німецького права, як вважав науковець, були рециповані норми римського, канонічного, лангобардського феодального права, а давня національна правова культура занепадає [14, с. 1-3, 16].

Таким чином, із зазначеного вище можна зробити такі **висновки:**

1. Я. Падох у своїх дослідженнях поєднував елементи як концепції соціологізму (право змінюється під впливом розвитку всіх сфер суспільства), так і історичної школи права (позитивність звичаю, важливість народної правосвідомості як чинника розвитку права, негативне ставлення до рецепції іноземного права). Вчений здійснив експлікацію розвитку українського права, який розглядав ним через призму самобутнього характеру народної свідомості; завдяки народному духу позитивні риси українського права проіснували в часовому вимірі достатньо довго. Набуті ж негативні риси пов'язувались із впливами іноземного права.

2. Основними напрямками його наукової діяльності було дослідження проблем історії українського кримінального та процесуального права, судової системи в

Україні, української адвокатури, права країн Західної Європи. Одним із провідних методологічних підходів вченого був порівняльний, ним активно застосовувались діахронний та синхронний види порівняльно-історичного методу, який в його дослідженнях набував евристичного характеру.

3. Діахронний вид використано вченим для доведення генетичного розвитку інститутів і норм українського права в період Київської Русі, литовсько-руську добу та у період Гетьманщини; виокремлення українських звичаєво-правових інститутів, які з часом набували модифікації, та правових інститутів, привнесених ззовні.

4. Синхронний вид застосовувався Я. Падохом задля пізнання еволюції українського права, доведення наявності унікальних його рис та ознак, дивергентного характеру. Він здійснював контрастне порівняння окремих інститутів українського та німецького, польського, візантійського та російського права, виявляв переваги національного права (демократизм, гуманізм, підвищена охорона честі та свободи, змагальність процесу, рівність сторін, відсутність

формалізму, існування копного судочинства, громадських (копних) судів тощо). При цьому вчений наголошував не тільки на самобутності українського права, але й на існуванні подібних правових інститутів в інших народів (поважне ставлення до жінки як властивість більшості слов'янських народів); вказував на певні аналогії в історичній долі розвитку права східних слов'янських народів, підкреслював тотожність процесу розвитку права у німецьких та інших племен на початковому етапі, а з часом – виникнення окремих систем національного права.

5. Я. Падох у цілому негативно поставився до рецепції іноземного права в Україні, оскільки вважав, що зарубіжні впливи негативно відбилися на розвитку українського кримінального, процесуального права, судової системи в литовсько-руську та гетьманську доби. Проте в основних рисах він позитивно оцінив вплив магдебурзького права, яке, хоч і частково, зумовило розвиток в українських землях елементів самоврядування, власного судівництва в містах та їх автономії; його поширення сприяло становленню адвокатури.

ЛІТЕРАТУРА

1. Падох Я. Предмет історії українського права в УВУ й його викладачі (1921-1981) / Ярослав Падох // Збірник на пошану проф. д-ра Володимира Янева. – Мюнхен, 1983. – Т. X. – С. 1029 – 1049.
2. Падох Я. Давнє українське судове право / Ярослав Падох. – Мюнхен-Париж: Накладом Референтури Студій і Культурно-Суспільних Справ Центрального Союзу Українського Студентства, 1949. – 49 с.
3. Падох Я. Нарис історії українського карного права / Ярослав Падох. – Мюнхен: Молоде життя, 1951. – 128 с.
4. Падох Я. Охорона честі й свободи людини в карному праві княжої України / Ярослав Падох // Науковий Збірник Українського Вільного Університету. – Мюнхен: Український Вільний Університет. – 1956. – Т.6. – С. 187–197.
5. Падох Я. Суди й судовий процес старої України. Нарис історії / Ярослав Падох // Записки Наукового Товариства ім. Шевченка. Історично-Філософська Секція. Правничка комісія. – 1990. – Т. 209, ч. 5. – С. 7–128.
6. Падох Я. Вибрані проблеми з історії судового процесу Гетьманщини. Проблема підсудності / Ярослав Падох // Збірник на пошану Івана Мірчука (1891 – 1961). – Мюнхен – Нью-Йорк – Париж – Вінніпег, 1974. – С. 109–120.
7. Падох Я. Вибрані проблеми з історії судового процесу на Гетьманщині. Проблема приватно-правного характеру процесу / Ярослав Падох // Збірник на пошану проф. д-ра Олександра Оглоблина. – Видання Української Вільної Академії Наук в США. – Нью-Йорк, 1977. – С. 365–376.
8. Падох Я. Вибрані проблеми з історії судового процесу Гетьманщини. Джерела процесового права / Ярослав Падох // Записки НТШ. – 1976. – Т. CLXXXII. – С. 225–232.
9. Падох Я. З минулого української адвокатури / Ярослав Падох // Правничий вісник. – 1962. – Кн. II. – С. 131–148.
10. Блашук С. Давньоруське право в науковій спадщині Ярослава Падох (1920-ті – початок 1950-х рр.) / Світлана Блашук // Український історичний збірник. – 2011. – Вип. 14. – С. 223 – 229.
11. Падох Я. Ідеї гуманності і демократизму в карному праві Княжої України / Ярослав Падох // Науковий Збірник Українського Вільного Університету. – Мюнхен: Український Вільний Університет. – 1948. – Т.5. – С. 111–128.
12. Падох Я. Міські суди в Україні після 1648 р. / Ярослав Падох. – Мюнхен: Друкарня Кооперативного Видавництва «Заграва», 1948. – 43 с.
13. Тихомиров О.Д. Проблеми осмислення плюралістичної природи порівняльного правознавства та його інтерпретацій // Право України. – 2013. – № 10. – С. 275 – 290.
14. Падох Я. Історія західноєвропейського права. Історія німецького права / Ярослав Падох. – Мюнхен, 1947. – 220 с.